

LA PISA ARCAICA I EL CONJUNT CERÀMIC ASSOCIAT ALS PRIMERS MOMENTS DEL CONVENT DE SANTA CATERINA

En aquest article es presenten els materials ceràmics, identificats com de procedència local, recuperats als nivells associats als primers moments del convent de Santa Caterina. Gràcies a unes datacions prou acotades del moment inicial de construcció del conjunt, a mitjan segle XIII, es poden aportar dades sobre la cronologia

d'uns materials poc coneguts fins no fa gaire. El conjunt bàsicament està format per materials de ceràmica comuna vidriada, com també per peces decorades, en verd o manganès, de les denominades de pisa arcaica.

Paraules clau: 1a meitat del segle XIII, produccions barcelonines, pisa arcaica, ceràmica comuna vidriada.

LA PISA ARCAICA Y EL CONJUNTO CERÁMICO ASOCIADO A LOS ORÍGENES DEL CONVENTO DE SANTA CATERINA

En este artículo se presentan los materiales cerámicos, identificados como de procedencia local, recuperados en los niveles asociados a las primeras fases del convento de Santa Caterina. Gracias a las acotadas dataciones del momento inicial de construcción del conjunto, a mediados del siglo XIII, se pueden aportar datos

sobre la cronología de unos materiales hasta hace poco prácticamente desconocidos. Conforman el conjunto básicamente materiales de cerámica común vidriada, pero también piezas decoradas, en verde o manganeso, conocidas como pisa arcaica.

Palabras clave: 1ª mitad del siglo XIII, producciones barcelonesas, pisa arcaica, cerámica común vidriada.

PISA ARCAICA AND THE SERIES OF CERAMICS ASSOCIATED WITH THE EARLY DAYS OF THE SANTA CATERINA CONVENT

This article presents the ceramic material, identified as being local in origin, recovered in the levels associated with the different stages of the Santa Caterina Convent. Thanks to the observed datings from the initial construction time of the complex, the mid-13th century, information about the chronology of certain material that

until recently was practically unknown has been provided. The series basically consists of common glazed ceramics, but also pieces decorated in green or manganese, known as *Pisa arcaica*.

Keywords: 1st half of the 13th century, Barcelona production, "Pisa arcaica", common glazed ceramics.

LA FAÏENCE ARCHAÏQUE ET L'ENSEMBLE CÉRAMIQUE ASSOCIÉ AUX PREMIERS TEMPS DU COUVENT SANTA CATERINA

On présentera dans cet article les matériaux céramiques dont on a identifié l'origine locale et qui ont été récupérés sur les niveaux associés aux premières phases de construction du couvent de Santa Caterina. Grâce aux datations cotées de l'époque première de construction de l'ensemble, vers le milieu du XIIIème siècle, on peut

apporter des données plus précises sur la chronologie de certains matériaux qui étaient pratiquement inconnus jusqu'alors. Il s'agit essentiellement d'un ensemble de matériaux de céramique commune à couverte vitrifiée, mais aussi de pièces décorées, en vert ou en manganèse, connues sous le nom de faïence archaïque.

Mots clef : première moitié du XIIIème siècle, productions barcelonaises, faïence archaïque, céramique commune à couverte vitrifiée.

1. Introducció

En aquest estudi es presenta el conjunt de ceràmica associada a les primeres fases del Convent de Predicadors de Santa Caterina¹, datades entre el segon i tercer quart del segle XIII. Dins del conjunt, el material que presenta una major novetat és el denominat pisa arcaica, presentat al número anterior de *Quarhis* en relació amb les peces recuperades del jaciment del carrer de Sant Honorat (Beltrán de Heredia; 2007).

Aquest no és el lloc per fer una extensa història del jaciment, tractat ja en diversos articles que es presenten a la bibliografia, però sí que és necessari de fer-ne una mínima explicació si més no de la fase relacionada amb les peces ceràmiques presentades.

A grans trets, els pares predicadors van arribar a Barcelona el 1219 i el 1223 es van assentar en un solar ocupat parcialment avui dia pel mercat de Santa Caterina, a l'avinguda de Francesc Cambó de la ciutat.

Entre el 1223 i finals del segle XIII van portar a terme la primera fase d'un important programa edificatori per tal de bastir el seu conjunt conventual. Les diverses fonts ens parlen de dates concretes per a alguns dels àmbits del conjunt que serviran per a situar les ceràmiques associades als seus nivells de fonamentació. Bàsicament, aquests àmbits són la sala capitular i el dormitori, tots dos anteriors al 1261.

El fet de conservar les datacions d'alguns d'aquests àmbits i la cronologia general d'implantació del convent permet apuntar dades força interessants sobre uns materials no gaire coneguts fins al moment i que comporten un endarreriment de les datacions de l'inici de producció de la pisa decorada al nostre país.

Les peces recuperades, considerades de producció local², es poden dividir en ceràmiques comunes de coccio oxidada i reduïda, ceràmica amb acabat vidriat de color melat o verd i ceràmiques de taula de pisa arcaica decorades en verd o negre/morat. Fins ara no s'han localitzat ceràmiques de pisa amb tots dos colors en combinació.

Aquest conjunt està acompanyat de peces importades de procedència oriental, conservades molt deficientment per les seves característiques, com també d'alguna peça identificada dins de les produccions italianes.

2. Les produccions ceràmiques

2.1. CERÀMICA COMUNA

La ceràmica comuna està distribuïda en dos grans grups: les peces oxidades i reduïdes, menys representades, i les peces amb coberta vitrificada de diversos colors.

Les pastes oxidades presenten bàsicament dues variants, pastes de color beix o vermelloses fines i depurades associades a les peces de taula i rebost, i pastes menys depurades de tonalitat vermella amb desgredant de quars associades a les peces de cuina. Aquesta varietat també es localitza a les peces amb coberta estannífera, que en algunes ocasions es documenten amb acabats reductors.

Els colors predominants són el verd i el melat-groguenc, amb algunes mostres de marrons associades a les olles o cassoles. Quant a les formes documentades podem dividir-les segons la seva funció.

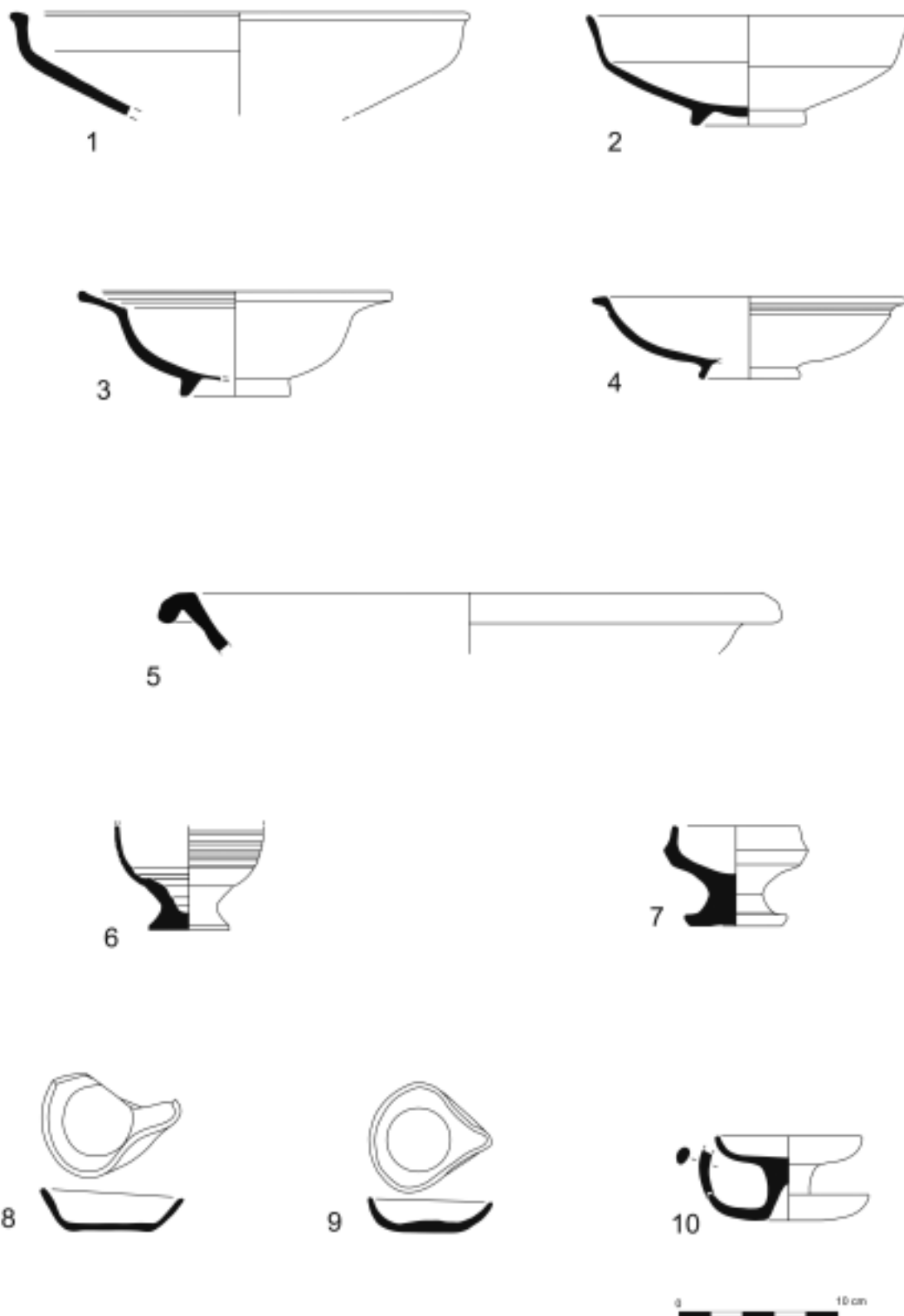
Així doncs, en primer lloc trobem les formes associades a la vaixel·la de taula o vaixel·la verda, representada per la presència d'escudelles, servidores, gerres i, com a peça singular, la identificada com un petit saler o especier. Aquesta peça (lâm. 1, fig. 7; lâm. 5, fig. 10) presenta una tija molt robusta i pràcticament s'uneixen la part superior i el peu. Les escudelles presenten una ala recta o inclinada cap a l'interior, cos còncav i peu anular (lâm. 1, fig. 3-4). Les servidores presenten la vora recta o lleugerament engruixida, també amb el peu anular (lâm. 1, fig. 1-2). Com a gerra de taula o pitxer de tipus redoma documentem exemples de cos lleugerament globular amb estries molt marcades, base plana i peu massís diferenciat (lâm. 1, fig. 6).

Dins del grup de les gerres es localitzen dues peces, no de taula, de les quals no s'han localitzat paral·lels, la prime-

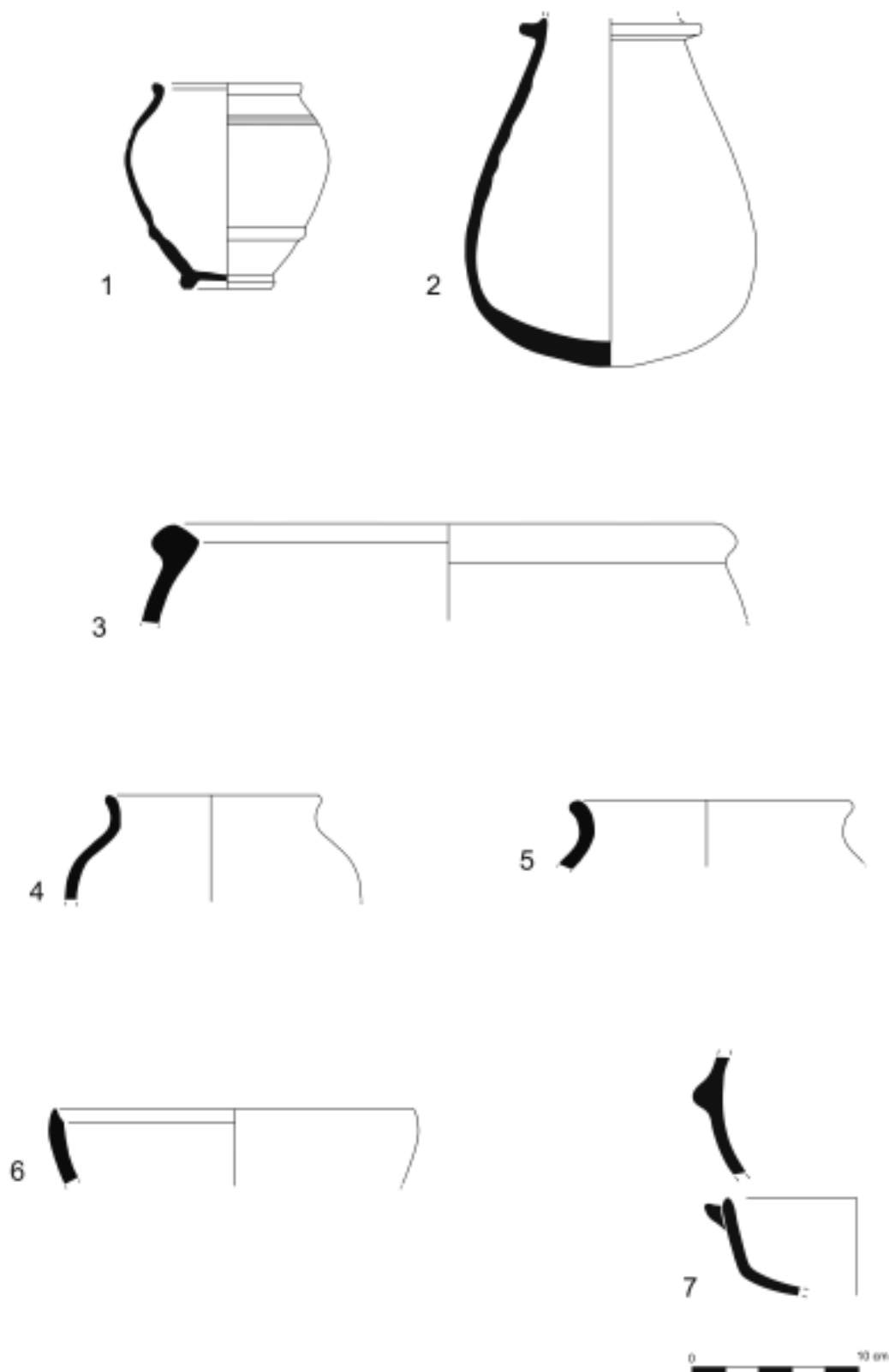
* jhuertas@hotmail.com

1. Aguelo, J.; Huertas, J.; Puig, F.; 2005. "Santa Caterina de Barcelona: assaig d'ocupació i evolució". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona, Quarhis*, núm. 01, MHCBC, Barcelona, pp. 11-45.

2. Aquesta afirmació és fa en funció de l'estudi arquomètric de les peces del jaciment de Sant Honorat (Garcia; Buxeda; 2007).

Làmina 1
Ceràmica comuna vidriada.
(Dibuix: J. Huertas)

Làmina 2

Ceràmica comuna vidriada.
(Dibuix: J. Huertas)

ra (lâm. 2, fig. 1; lâm. 5, fig. 11) és de mida petita, de cos arrodonit i peu anular. Com a característica presenta una boca molt ampla, amb un llavi engruixit de secció que tendeix a triangular i lleugerament exvasat, amb tres acanaladures poc pronunciades a la part propera a la vora i a uns 3 cm per sobre del peu un cordó d'1 cm de gruix que sobresurt poc del perfil de la peça. La segona (lâm. 2, fig. 2), es va localitzar enterrada al dormitori amb la boca sobresortint del terra i s'ha d'associar al moment de la seva construcció. Malauradament, no es va recuperar sencera i no es possible concretar com podria ser la boca. Presenta un cos piriforme, amb una motllura a la zona superior i base arrodonida.

Els grup de peces destinades a rebost està format bàsicament per gibrells (lâm. 1, fig. 5) i poals. De fet, aquests dos tipus són el més representats dins del total de la ceràmica d'aquest moment.

Dins del grup de ceràmica de cuina es localitzen les peces típiques, olles i cassoles amb les tapes. Les olles (lâm. 2, fig. 4-5) presenten un cos arrodonit i vora exvasada i arrodonida. Al grup de les cassoles s'hi localitzen dos exemples, el primer (lâm. 2, fig. 6) presenta una paret lleugerament exvasada amb el llavi triangular, el segon (lâm. 2, fig. 7) és un model carenat amb un petit apèndix de forma triangular, similar als models islàmics, amb un paral·lelisme clar amb una de les cassoles del jaciment de Sant Honorat (Beltrán de Heredia, 2007. Lâm. 7).

Les peces dedicades a la il·luminació representen un tant per cent petit del conjunt i estan representades per llànties de cassoleta i llànties de peu alt. Una de les formes localitzades (lâm. 1, fig. 10; lâm. 5, fig. 9) està formada per dues cassoletes còncaues de petites dimensions, la inferior més ampla que la superior, unides per una tija curta i robusta i una nansa de secció ovalada. La part superior conserva un petit bec realitzat mitjançant un pessic abans de la cocció. La base presenta un encaix de secció cònica que podria servir per disposar la peça sobre un suport punxegut. Les llànties de cassoleta

estan representades per les de bec simple (lâm. 1, fig. 8-9) i no presenten divergències amb les de moments posteriors.

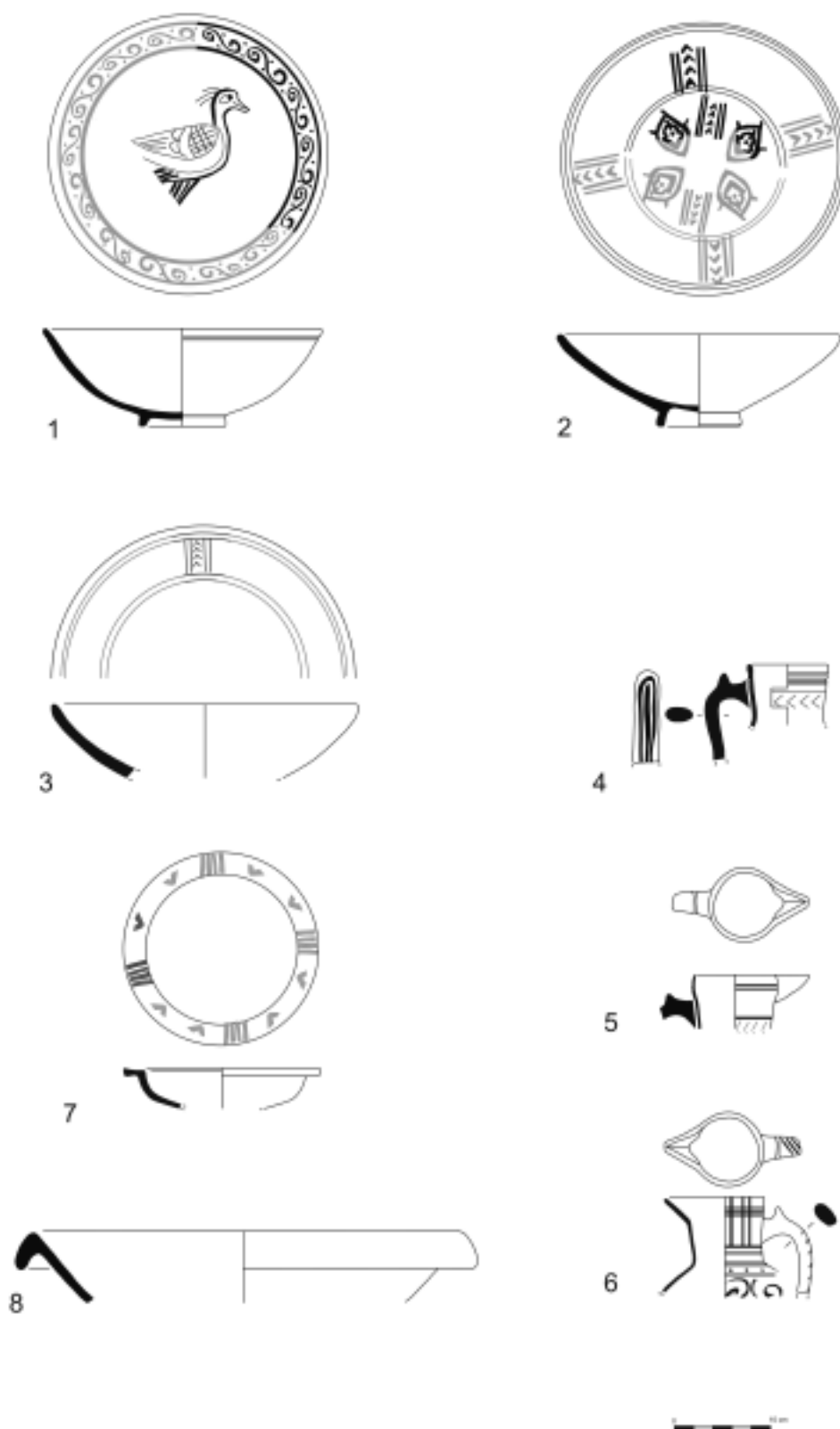
2.2. VAIXELLA DE PISA ARCAICA DECORADA EN VERD O MANGANÈS. FORMES I DECORACIONS

Malgrat no representar un tant per cent elevat, és el material més representatiu i fàcilment identificable. En un primer moment de la intervenció, el 1998, es van considerar possibles importacions, ja que es desconeixien exemples d'aquest tipus d'acabat i decoració en cronologies d'inicis del segle XIII de producció local.

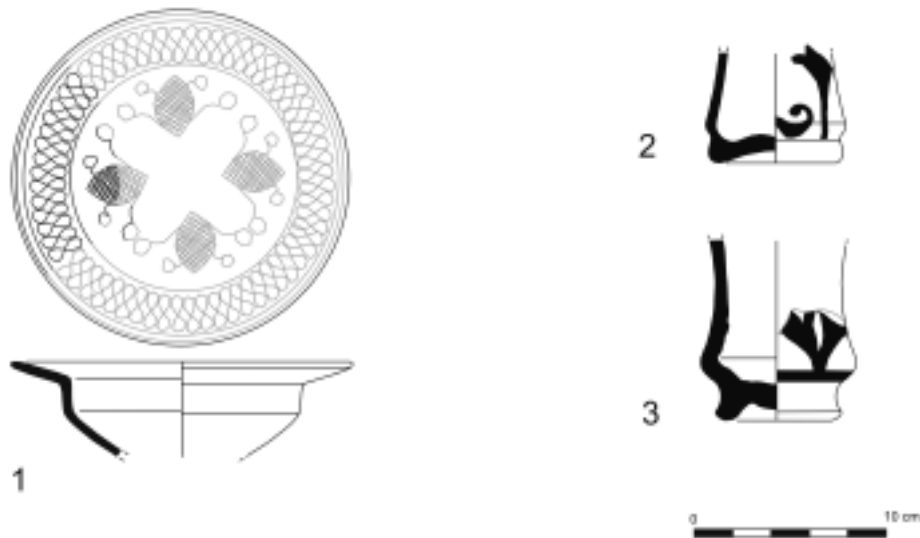
Són peces realitzades en dues coccions i que presenten un acabat estannífer de poca qualitat, amb l'aspecte, moltes vegades, d'una engalba de tonalitat blanquinosa. Aquest acabat se situa a l'interior a les peces obertes, encara que pot ocupar la part superior de l'exterior, i a l'exterior a les peces tancades.

Les formes bàsiques són les escudelles, servidores i gerres, amb algun exemple de gibrell. Les escudelles (lâm. 3, fig. 7) presenten la mateixa tipologia que les acabades en vidriat verd, amb decoració localitzada a la zona de l'ala. Les servidores (lâm. 3, fig. 1-3; lâm. 5, fig. 1, 4, 5), amb un perfil de curvatura contínua, presenten vores rectes de llavi arrodonit, en ocasions amb acanaladures exteriors i peus anulars. Aquestes servidores presenten un tipus de perfil més similar al recollit a les publicacions franceses, com podria ser l'exemple de la servidora de procedència catalana recuperada a Marsella (Beltrán de Heredia, 2007. lâm. 9, fig. 7), que les recollides als exemples de Barcelona (Beltrán de Heredia, 2007, lâm. 4, fig. 4). Les gerres o pitxers (lâm. 3, fig. 4-6; lâm. 5, fig. 6), presenten un cos ovoide, amb coll cilíndric que s'obre a la boca, amb un bec abocador que a l'altra banda, té una nansa vertical i de secció circular o ovalada, a vegades amb apèndix a la part superior (aquest últim tret distintiu ens remet a models andalusins).

També dins d'aquest grup es localitza una forma ja esmentada a l'apartat anterior, el gibrell (lâm. 3, fig. 8;

Làmina 3
Ceràmica pisa arcaica.
(Dibuix: J. Huertas)

Làmina 4

Ceràmica d'importació.
[Dibuix: J. Huertas]

lâm. 5, fig. 8), peça molt comuna en la ceràmica vidriada però poc documentada dins de les produccions decorades). Malauradament, la decoració de l'únic exemple recuperat pràcticament no es conserva, encara que s'intueixen unes línies ondulades a la part interior a prop de la vora que té a sobre unes línies paral·leles, la qual cosa el fa d'un tipus similar al recollit a Arle (Beltrán de Heredia, 2007, lâm. 9, fig. 4), malgrat que aquest està decorat en manganès i el gibrell de Santa Caterina ho és en verd.

La decoració se situa en funció de la peça: les obertes a l'interior i les tancades a l'exterior. Acostumen a ser mo-

tius senzills i esquemàtics, ondulats o en ziga-zaga, encara que també es documenta la presència d'elements vegetals o animals. Les servidores presenten una decoració prop de la vora, en forma d'orla i un motiu figurat al centre del fons. Les gerres acostumen a tenir decoració a la zona de la panxa, del coll i de la nansa. El color predominant és el verd i només algunes gerres presenten els mateixos motius en manganès.

Com a peces més representatives entre les servidores podem citar-ne una amb una decoració d'orla de línies ondulades i punts, situada entre dos filets, que presenta com a motiu central una au (lâm. 3, fig. 1; lâm. 5, fig. 1).

La segona servidora (lâm. 3, fig. 2; lâm. 5, fig. 4), amb una decoració més treballada, està formada per 2 filets a prop de la vora i 2 filets emmarcant el fons. A la paret, entre els dos grups de filets se situen quatre motius formats per dues línies verticals paral·leles, situades a banda i banda de quatre geomètrics. Al fons s'identifica un motiu conservat parcialment format pels mateixos motius de la paret i uns elements vegetals que es podrien identificar com a pinyes.

A les gerres (lâm. 3, fig. 4-6), la decoració es distribueix a la zona de la panxa, el coll i la nansa. Són motius molt senzills formats per línies paral·leles o petits elements geomètrics o vegetals esquemàtics.

2.3. CERÀMICA IMPORTADA

El tipus més representat dins d'aquest apartat és la ceràmica de procedència islàmica. A la majoria dels estrats d'aquest moment es localitzen petits fragments conservats deficientment de ceràmica de pasta calcària molt porosa, amb un acabat vitrificat a l'interior i a l'exterior. A l'interior presenta un acabat blanquinós o groguenc i a l'exterior acostuma a aparèixer el blau turquesa o el verd amb decoració en negre. L'única forma representada són uns petits pots de peu anular i cos recte (lâm. 4, fig. 2-3; lâm. 5, fig. 3, 7). Aquest tipus de peces es poden situar al segle XIII i són originàries de la zona del Pròxim Orient (Síria-Egipte). (Carru, 1995, pàg. 29).

Una altra peça identificada com d'importació és d'origen italià. Es tracta d'una escudella d'ala que, malgrat no tenir localitzat cap paral·lel exacte del motiu decoratiu, per tipologia formal i decorativa s'ha de situar dins un context de la zona de Gela amb una cronologia de mitjan segle XIII (AA. VV, 1997, pàg. 34, núm. 23). La pasta és molt depurada de color marró clar, amb presència d'òxid de ferro i mica daurada; si bé presenta un vidriat pobre. La decoració realitzada bàsicament en manganès presenta algun detall en verd, està formada per una orla de línies ondulades i un motiu central reticulat format per elements vegetals (lâm. 4, fig. 1; lâm. 5, fig. 2).

3. Consideracions finals

Com s'ha pogut veure ens trobem davant un conjunt d'una importància que no s'ha de valorar respecte a la seva varietat decorativa o tipològica, sinó en funció de l'associació amb un moment molt puntual que permet aportar dades per tal de situar unes produccions que fins fa poc temps no eren conegudes a la nostra ciutat. Les cronologies apuntades per la seva associació als nivells fundacionals del convent de Santa Caterina les situen, com a molt tard, dins de la primera meitat del segle XIII, sense descartar la presència de les produccions a finals del segle XII. Aquesta cronologia és totalment coherent amb els exemples d'aquesta ceràmica localitzats als jaciments de Sant Honorat (Beltrán de Heredia, 2007), amb una cronologia de 1230 a 1260, i les ceràmiques recuperades a la plaça del Rei (Beltrán de Heredia, Lorés, 2005) situades a l'últim quart del segle XII.

D'altra banda, aquest conjunt participa de les característiques ja recollides en treballs anteriors (Beltrán de Heredia, 2007) com pot ser una producció paral·lela de ceràmica vidriada i de la denominada pisa arcaica i la dispersió d'aquest tipus de ceràmica al llarg de les rutes comercials barcelonines establertes des de finals del segle XII.

Tipològicament, tant a nivell de formes com de decoracions, es pot veure una clara influència de la maiòlica arcaica italiana, com també la recreació d'algunes formes de tradició islàmica.

BIBLIOGRAFIA

AA. VV. [1997]. *Il verde & il bruno. Da Kaiouran ad Avignon. Ceramiche dal X al XV secolo.*

AGUELO, J.; HUERTAS, J.; PUIG, F. 2005. "Santa Caterina de Barcelona: Assaig d'ocupació i evolució", *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona, Quarhis*, núm. 01, Barcelona, pp. 11-44.

AMOURIC, H; DEMIANS D'ARCHIMBAUD, G; VALLAURI, L. 1995. *De Marseille au Languedoc et au Comtat Venaissin: les chemins du vert et du brun. Le vert et le brun. De Kairouan à Avignon, céramiques du X au XV siècle*, Catalogue d'exposition, Marseille, La Vieille Charité, R. N. M., pp. 185-201.

AZUAR RUIZ, R. 1989. *Denia Islámica. Arqueología y poblamiento*, Instituto de Cultura "Juan Gil-Albert", Diputación Provincial de Alicante.

BELTRÁN DE HEREDIA, J.; LORÉS OTZET, I. 2005. "La catedral romànica de Barcelona: revisió de les dades arqueològiques i de l'escultura", *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona, Quarhis*, núm. 01, Barcelona, pp. 110-117.

BELTRÁN DE HEREDIA, J. 2007. "Pisa arcaica i vaixel·la verda del segle XIII. L'inici de la producció de pisa decorada en verd i manganès a la ciutat de Barcelona", *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona, Quarhis*, núm. 03, Barcelona, pp. 138-159.

GARCÍA, J.; BUXEDA, J. 2007. "Pisa arcaica i ceràmica vidrada del segle XIII a Barcelona. Un estudi arqueomètric", *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona, Quarhis*, núm. 03, Barcelona, pp. 160-179.

DEMIANS D'ARCHIMBAUD, G.; VALLAURI, L. 1999. "Productions et importations de céramiques médiévales dans le Midi méditerranéen français", *Ceràmica medieval i postmedieval. Circuits productius i seqüències culturals*, Universitat de Barcelona, pp. 72-110.

CARRU (D), 1995. "De l'Orient à la table du Pape. L'importation des céramiques méditerranéennes dans la région d'Avignon aux XIV-XVI siècles", *Documents d'Archéologie Vauclusienne*, 5.

MARCHESI, H.; THIRIOT, J; VALLAURI, L. 1997. *Marseille, les ateliers de potiers du XIIIe et le quartier de Sainte-Barbe (Ve-XVIIe.)*, París.